

УДК (UDC) 94 (477) «1917/1918»: 323.1] [327.5 : 355.01(477 : 470)] : 070 (477.64)
DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2023.3\(43\).662](https://doi.org/10.33782/eminak2023.3(43).662)

THE RUSSO-UKRAINIAN WAR OF 1917-1918 AND STRUGGLE FOR UKRAINIAN IDENTITY IN DISCOURSE OF NEWSPAPER 'SICH': VIEW FROM TODAY

Olexandr Ihnatusha

Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)

e-mail: ioleksa@outlook.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1959-1085>

ABSTRACT

The purpose of the research paper is to assess the social role of the first Ukrainian-language newspaper 'Sich' (1918) published in Oleksandrivsk (now Zaporizhzhia) in covering and characterizing the events of the Russo-Ukrainian war and the establishment of Ukrainian identity, which were key to public and political life.

The scientific novelty. The role of the newspaper 'Sich' in the struggle for Ukrainian identity in Zaporizhzhia region in the conditions of the Russo-Ukrainian War of 1917 – 1918 is analyzed. The content and depth of public opinion represented by the editors and authors of publications regarding the most pressing issues of the time: the causes, nature, prospects of Ukraine's struggle against Russia, articles of the peace, establishment of borders, and security assurances of Ukraine are uncovered. The chronology of the publication of the newspaper 'Sich' is clarified, and the composition of its editorial board is characterized.

Conclusions. Newspaper 'Sich' positioned itself as a supra-party democratic journal of Ukrainian organizations and expressed the interests of the vast majority of the indigenous population of Zaporizhzhia region – peasants, workers, and Ukrainian intelligentsia. It played an important role in the information war of Ukraine against Russia, which is evidenced by the considerable number of articles devoted to Ukrainian-Russian relations and the depth of their analysis – from the historical past to the search for prospects in the future. The range of the newspaper's publications covered various genres, a wide range of issues covered, depth and brightness of the expression of events' analysis, testifying to the high level of journalistic competence of the members of the editorial board of the newspaper and its publishers, and, at the same time, the high level of national consciousness and patriotism of the environment it was intended for. The newspaper's publications were noted for their critical assessments, realistic representation of the situation, originality of views on events and processes, vividness of language and images, and artistic techniques used to achieve a creative goal. Journalism of the newspaper 'Sich' in the context of Russian aggression against Ukraine was thoroughly Ukrainian, patriotic, and imbued with the ideals of the struggle for Ukrainian identity, state, and national-cultural independence.

It can be concluded that the issues raised by the newspaper 'Sich' in 1918 are extremely relevant for modern Ukraine in terms of the next wave of Russian aggression, which turned into a full-scale war in 2022-2023, and testify to the fact that necessary stages of national unity of Ukrainians and the mental archetypes of its Russian enemies have not been comprehended yet.

Keywords: Russo-Ukrainian war, national identity, 'Sich' newspaper, unity, aggression, peace, borders, security

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА 1917-1918 РР. І БОРТЬБА ЗА УКРАЇНСЬКУ ІДЕНТИЧНІСТЬ У ДИСКУРСІ ГАЗЕТИ «СІЧ»: ПОГЛЯД ІЗ СЬОГОДЕННЯ

Олександр Ігнатуша

Запорізький національний університет (Запоріжжя, Україна)

e-mail: ioleksa@outlook.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1959-1085>

АНОТАЦІЯ

Мета статті – оцінити суспільну роль першої у м. Олександрівську (нині – Запоріжжя) україномовної газети «Січ» (1918 р.) при висвітленні та характеристиці ключових для громадсько-політичного життя подій російсько-української війни та утвердження української ідентичності.

Наукова новизна. Оцінено роль газети «Січ» у боротьбі за українську ідентичність на Запоріжжі в умовах російсько-української війни 1917-1918 рр. Розкрито зміст і глибину суспільної думки, репрезентованої редакторами й авторами публікацій щодо найбільш актуальних питань часу: причин, характеру, перспектив боротьби України проти Росії, умов миру, встановлення кордонів, гарантії безпеки України. Уточнено хронологію виходу газети «Січ», охарактеризовано склад її редакційної комісії.

Висновки. Газета «Січ» позиціонувала себе як надпартійний демократичний часопис українських організацій і виражала інтереси переважної більшості корінного населення запорізького краю – селян, робітників, української інтелігенції. Вона відіграла вагомий роль в інформаційній війні України проти Росії, про що свідчить значний обсяг статей на тему українсько-російських відносин і глибина їх аналізу – від історичного минулого до пошуку перспектив у майбутньому. Спектр публікацій газети охоплював різні жанри, широку тематику, глибину та яскравість відображення подій, засвідчуючи високий рівень журналістської компетентності членів редакційної комісії газети та її видавців, і, водночас, високий рівень національної свідомості та патріотизму середовища, на яке вона була розрахована. Публікації газети відзначалися критичністю оцінок, реалістичністю відображення ситуації, оригінальністю поглядів на події та процеси, яскравістю мови й образів, художніх прийомів, застосованих для досягнення творчої мети. Публіцистика газети «Січ» в умовах російської агресії проти України була наскрізь українською, патріотичною, пронизаною ідеалами боротьби за українську ідентичність, державну та національно-культурну незалежність.

Встановлено, що підняті у 1918 р. газетою «Січ» питання є надзвичай актуальними для сучасної України в умовах чергової хвилі російської агресії, що набула широкомасштабного виміру у 2022-2023 рр., і свідчать про ще неосягнені необхідні ступені національної єдності українців і ментальні архетипи її російських ворогів.

Ключові слова: російсько-українська війна, національна ідентичність, газета «Січ», єдність, агресія, мир, кордони, безпека

Важко переоцінити роль засобів масової інформації у масштабних, переломних подіях історії, зокрема таких, як війни та революції. Ця теза є ключовою для розуміння ролі місцевої преси м. Олександрівська (нинішнього Запоріжжя) у військово-революційних подіях весни-літа 1918 р. На жаль, ця роль була лише епізодично поцінована у науково-просвітницькій літературі.

На наш погляд, аналіз публіцистики газети «Січ», що видавалася в м. Олександрівську, є актуальним завданням, оскільки дозволяє, з одного боку, повніше оцінити суспільну роль названої газети у конкретній маловивченій історичній ситуації, що склалася у повітовому Олександрівську під час революції 1917-1918 рр., з іншого боку, – провести історичні паралелі з ситуацією, в якій перебувають нинішні медіа, і задачами, які вони ставлять перед собою, адже сьогодення України багато у чому нагадує події весни-літа 1918 р.

«Січ» була першою україномовною газетою м. Олександрівськ, його повіту. Її видавали у травні-липні 1918 р. – у буремний революційний час, сповнений енергії і рішучості українського суспільства скинути окови соціального та національного поневолення.

Газета позиціонувала себе як надпартійний демократичний часопис українських організацій, тобто прагнула виражати інтереси переважної більшості корінного населення запорізького краю. Розглянемо детальніше її роль в інформаційній війні України проти Росії. Проаналізуємо повідомлення газети як віддзеркалення рівня національної свідомості та консолідації жителів запорізького краю під час першої у двадцятому столітті російсько-української війни 1917-1918 рр. та як свідчення стану і перспектив національного державного будівництва на Запоріжжі. Події, про які писала газета, і проблеми, які вона порушувала, будемо аналізувати, беручи до уваги історичні паралелі, до яких нас спонукає нова російсько-українська війна 2014-2023 рр. і, зокрема, її широкомасштабна фаза 2022-2023 рр.

У квітні 1918 р. територія запорізького краю – м. Олександрівськ і повіт, – була звільнена від росіян-більшовиків. Та війна ще тривала. Водночас відбувається зміна влади всередині країни. На зміну демократичній Центральній Раді до влади приходять гетьман Павло Скоропадський (29 квітня 1918 р.) з ідеєю розбудови монархічної Української Держави. Нова влада, витіснивши росіян за етнічні кордони України, у липні 1918 р. укладає перемир'я з російською стороною. Як виявилось, це було лише тимчасове призупинення воєнної агресії Росії. Україна намагалася стати на шлях стабільного національно-державного розвитку: реформувати державне управління, економіку, фінанси, сферу освіти, налагодити співпрацю з іншими країнами. Саме у цей переломний момент і відбувається випуск газети «Січ». Події потребували інформаційної підтримки, висвітлення, критики, коригування, що й намагалися робити журналісти газети.

Сюжетами відгуків публіцистів на поточні події громадського життя стають: вигнання, за допомогою Центральних держав, з території краю більшовиків, підготовка мирних переговорів між Українською Державою та Росією, налагодження роботи органів місцевого врядування, впровадження української мови в роботу державних установ та її поширення в суспільному просторі, присутність у м. Олександрівську січових стрільців під командуванням ерцгерцога Вільгельма Габсбурга (Василя Вишиваного) тощо. Це було показником активної ролі місцевої преси в Українській національній революції.

Порушене питання недостатньо висвітлене в історіографії. Його торкалися буквально кілька авторів.

Газету «Січ» відкрив нашим сучасникам дослідник української преси Олег Богуславський, працюючи над дисертаційним дослідженням з історії пресової

діяльності українських урядів¹. Повідомивши авторові цих рядків факт своєї знахідки у фондах Львівської національної бібліотеки України імені Василя Стефаника, він прискорив його популяризацію. Після нашого опрацювання цієї знахідки перші характеристики цієї газети та зображення першої сторінки її першого номера ми включили до колективної праці «Історія рідного краю»², зробивши цей факт надбанням десятків тисяч вчителів і школярів, які продовжують використовувати цей підручник. У своїх подальших наукових працях автор цих рядків неодноразово вдавався до використання матеріалів газети³.

Проте вивчення історії рідного краю в Україні, і на Запоріжжі зокрема, на жаль, не є системним, а праці науковців не завжди стають надбанням широкої громадськості. Отже і факт видання газети «Січ» є не настільки відомим, як того вимагає укріплення української національної ідентичності. Запорізький історик і краєзнавець Юрій Щур вдруге «відкрив» цю газету у фондах Львівської національної бібліотеки України імені Василя Стефаника і популяризував деякі фрагменти її перших номерів до 100-річчя Української національної революції 1917-1921 рр. Він ілюстрував свої тексти фотокопіями статей газети на інтернет-сайті «Деро.ua»⁴. Проте автор не розв'язав питання фронтального аналізу змісту газети, оскільки йому був відомий факт існування лише перших восьми її номерів, а згадані публікації носили популярний характер, були зорієнтовані на висвітлення окремих найбільш яскравих сюжетів. Поширений завдяки інтернет-мережі факт наявності лише восьми номерів газети, випуск яких обмежився травнем 1918 р., сформував серед краснзнавчого загалу такі хибні наративи⁵.

Ми спростовуємо це заблудження та стверджуємо про випуск ще принаймні 24 номерів цієї газети протягом червня і липня 1918 р, тобто загалом 32-х її номерів. Більшість із них зберігаються у фондах Національної бібліотеки України НАН України імені В.І.Вернадського та у фондах Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника (№№ 1, 2, 4, 5, 6, 8). Цей беззаперечний факт спонукає до відмови від фрагментарного представлення матеріалу газети (хоча й не заперечує його корисності) та вимагає аналітичного підходу до змісту публікацій всіх номерів газети, дозволяє формулювати окреслену вище мету: осягнення рефлексії цієї газети на злободенні питання російсько-української війни

¹ Бозулавський О.В. Інформаційно-пресова діяльність Центральної Ради та українських урядів 1917-1920 рр. Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2003. С. 95.

² Ігнатуша О.М., Ткаченко В.Г., Турченко Г.Ф. Історія рідного краю (Запорізька область): 1914-1939 рр.: Підручник для 10 кл. середньої загальноосвітньої школи. Запоріжжя: Прем'єр, 2001. С. 48.

³ Ігнатуша О.М. Актуальне звучання патріотичної поезії російсько-української війни 1917-1918 рр. на сторінках провінційної преси: приклад міста Олександрівська (Запоріжжя). *Шості Череванівські наукові читання: зб. наук. статей. Вип. VI.* Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2022. С. 158-161, Ігнатуша О., Фролов М. Reaction of social and political forces of Zaporizhzhia to the beginning of the hetmanate (April-May 1918). *Східноєвропейський історичний вісник – East European Historical Bulletin.* 2021. № 21. Р. 97-110.

⁴ Щур Ю. Боротьба за незалежність: Про що оголошували в першому випуску запорізької «Січі» 1918 року. *Деро.ua.* 1921. 3 січня. URL: <https://zp.depo.ua/ukr/zp/borotba-za-nezalezhnist-pro-shcho-ogoloshuvali-v-pershomu-vipusku-zaporizkoi-sichi-1918-roku-202101031266778>; Щур Ю. Боротьба за незалежність: Про що писали в четвертому випуску запорізької «Січі» 1918 року. *Деро.ua.* 2022. 3 січня. URL: <https://zp.depo.ua/ukr/zp/borotba-za-nezalezhnist-pro-shcho-pisali-v-chetvertomu-vipusku-zaporizkoi-sichi-1918-roku-202201021407339>

⁵ Див., напр.: Акбаш Р. 1 травня в історії Запоріжжя: Кубок ІГФ, шлюз та кольоровий фонтан. *Акбаш знає, 2022.* URL: <https://akbash.zp.ua/?p=4929>

1917-1918 рр. як складової боротьби за українську ідентичність, державність, незалежність.

Конкретизуємо: для досягнення поставленої мети та вирішення зазначених завдань є всі підстави – збереженість більшої частини примірників газети, від № 1 – 1 травня 1918 р. до № 32 – 12 липня 1918 р., за окремими винятками. Не дійшли до нашого часу, або на сьогодні нам невідомі примірники газет №№ 7, 13, 15, 16, 18, 23. Отже, пропонується публікація суттєво розширює дослідницьке поле, вводячи до наукового обігу більшу частину невідомих раніше джерел.

Ознайомлення з архівними примірниками газети «Січ» показує, що в ній були представлені різні жанри публіцистичних творів: нарис, замальовка, есе, хроніка, фейлетон та ін. Очевидно, завдяки цьому різноманіттю видавці могли розраховувати на задоволення різних читацьких смаків, потреб, а відтак, і на більшу популярність свого продукту. Проте в силу змістового наповнення, залежного від історичних умов української національної революції та російсько-української війни, більшість публіцистичних матеріалів наближаються до різновиду політичної публіцистики.

Авторство більшості матеріалів належало членам редакційної комісії газети. Спочатку до тимчасової редакційної комісії входили Р. Квітка, А. Павлюк, Г. Янчук; після № 12 від 31 травня у складі комісії працювали О. Радомський, А. Павлюк, П. Гладнів. Про соціальні портрети членів редакційної комісії маємо досить уривчасті відомості. Відомо, що Роман Квітка – випускник Олександрівської вчительської семінарії, пізніше – перший директор Запорізького педагогічного технікуму, від якого веде родовід Запорізький національний університет. Георгій Янчук працював учителем співів в Олександрівській міській жіночій гімназії, був регентом хору гімназичної церкви⁶, одним із перших членів товариства «Просвіта» в Олександрівську, членом ради цього товариства. Олександр Радомський відомий як член партії соціалістів-революціонерів, член УЦР від Катеринославщини, обраний за списком № 5, який об'єднав «Землю і волю», лівих есерів та українських соціалістів революціонерів⁷, кандидат Українських Установчих зборів. Щодо постаті А. Павлюка, вважаємо, що йдеться про Антіна Павлюка – відомого українського поета, прозаїка, перекладача – представника Розстріляного відродження, який був учасником Української національної революції 1917-1921 рр., служив поручником 4-го полку Січових стрільців, а потім – 1-ї Запорізької дивізії армії УНР і загинув 1937 р. у Семіпалатинську.

Редактори постійно давали виразну політичну аналітику. Це були, як правило, передові статті без назв, позначені лише місцем і датою написання, якими редакція відкликала на злободенні проблеми.

Невелика частина матеріалів подає прізвища авторів. Більшість, на жаль, підписана псевдо і криптонімами, котрі лише іноді вдається дешифрувати.

У газеті переважали оригінальні публікації, хоча для якісного контенту редактори передруковували статті з інших українських газет демократичного спрямування.

Тематично публіцистика охоплювала весь спектр громадсько-політичного життя, виокремлюючи найважливіші питання, які приносили новини.

⁶ Державний архів Запорізької області. Ф. 4. Оп. 1. Спр. 65. Арк. 106.

⁷ Верстюк В., Осташко Т. Діячі Української Центральної Ради. Біографічний довідник. Київ, 1998. С. 227-229.

Газета «Січ» від перших номерів показала себе серйозною національно-мобілізуючою силою. На першій сторінці у другому номері газети було вміщено чималу статтю-роздум під назвою «З великодніх настроїв». Автор есе підписався – «М. Кметь Січовий Стрілець». Ю. Щур, посилаючись на спогади одного з активних учасників місцевого українського руху, характеризує М.Кметя як «окарасу» місцевого товариства «Просвіта» через його українську мову й вимову⁸. Це був уродженець Західної України, який проживав у м. Олександрівську, потрапивши сюди після російського полону під час Першої світової війни.

За розповіддю М. Кметя читач малював собі картину, коли бійці, що перебували в окопах, почали співати рідних українських пісень і були вражені почутим продовженням тієї самої пісні з ворожих австро-угорських позицій – «за річкою, за дротяними перегородками». Це народжувало почуття української єдності, піднесення, радості, зворушення. «А потім жах: «Що буде, як одна воююча сторона захоче наступати?...»⁹. Не дивно, що австрійське командування швидко зрозуміло небезпеку такої ситуації. Стрілець пише: «Нас скоро забрали з окопів...».

На Великдень він ділився святковим, урочистим відчуттями єдності України: «І тут і там село одно, у вінку зелених ланів пишним цвітом завітчалось. І одна мова гомонить, і одна пісня ллється. Я хотів би лиш у рідні сторони радісну вістку нести... «Україна воскресла» – вітаю кожного, старих дідів, що панщину тямлять; і тих, що в високих Альпах кров проливали, а тепер пощастилось їм провести Великдень у себе дома...». «Кров наша і кості братів наших – дорогий посів, та ще дорожчий є плід, що зійшов з посіву. Воистину Україна воскресла!», – так передавав свої почуття автор, відчуття воскресіння України, що єдналася від Сходу до Заходу, звільняючись від своїх вікових поневолювачів-росіян, відчуття рідного краю і бажання бути в рідній домівці.

У іншому творі-есе «Весна» «Січовий Стрілець» (припускаємо, що це могла бути одна й та ж особа) алегорично написав про боротьбу і долю України: «Ти стрічаєш Весну, твоє відродження, Український Народе. Глядиш на твої прекрасні ниви, на багатства твого дому, очищуєш, освіжуєш нездорове повітря в своїй світлиці, де бенкетували Твої гнобителі, і... до твого вуха долітають зі світлих вершків кличі: воля, рівність, любов...».

Автор застерігає, що ворог ще не знищений та сильний: «А всупереч цьому оглушує Тебе сильний крик: «де сила – там власть». Так алегорично він показує змагання добра зі злом. «Січовий Стрілець» говорить від імені свого народу, пояснює рішучі безкомпромісні дії: «Під таку мелодію Ти не думаєш довго. Не думаєш, бо хвиля не дає думати; збираєш всі свої сили, всі». У цих словах – концентрується готовність до останнього рішучого бою заради життя, яке поставлено на кін. Автор вірить у перемогу: «Ти, Український Народе, спокійно будеш працювати на своїй ниві в своєму рідному краю, будеш розпоряджатися, станеш в своїй хаті та «в сім'ї вольній новій» привітаєш дні Твоєї Весни...»¹⁰.

Така проза вселяла віру й оптимізм у боротьбі проти російського агресора тим, хто не мислив свого життя під його чоботом.

Ці есе можна розглядати як форму контрпропаганди, як невід'ємну частину російсько-української війни. Вони показують, що в повітовому Олександрівську

⁸ Щур Ю. Боротьба за незалежність: Про що писали в четвертому випуску запорізької «Січі» 1918 року...

⁹ Кметь М. З Великодніх настроїв. Січ. 1918. 5 травня. № 2. С. 1.

¹⁰ Січовий Стрілець. Весна. Січ. 1918. 5 травня. № 2. С. 1.

1918 р. були політично свідомі сили, які демонстрували глибину національної думки, образною мовою висловлювали патріотичні почуття, уміли переконливо та з літературним хистом показати читачеві на чієм боці правда і як треба її відстоювати.

Обороні України слугувала і полеміка, об'єктом і предметом якої виступали політичні погляди і думки. Прикладом такої полеміки є стаття анонімного автора за псевдо «Вій». У ній висловлюється критика на адресу А. Горленка – автора статті «Даремні балачки», вміщеній в одеському тижневику «Наше Село» від 2 червня 1918 р. До опонування автора спонукало те, що газета, в якій виступив А. Горленко, була досить поширеною у селянському середовищі та справляла значний вплив на думку селянства, її читали на Запоріжжі. Тому, аби запобігти сприйняттю ідей А. Горленка, «Вій» і взявся висловити й аргументувати свою незгоду з низки принципових питань.

По-перше, він не погоджувався з твердженням, що в Україні «воює не московський нарід, а його правителі Нахамкеси, Йофе». Полеміст вбачає у цих словах «жидоїдство», тобто – антисемітизм. По-друге, стверджує, що А. Горленкові не вистачає «перш усього розуміння, що відповідальність за таке масове явище, яким є війна, ніяк не може падать тільки на самих провідників, але й не менш і на самі воюючі маси»¹¹.

Читаючи рядки цих слів влітку 2023 р., розумієш, що історія з російською агресією проти України дзеркально повторилася вже за зовсім інших керманців Росії, тож питання про відповідальність всього російського народу не втратило актуальності, як і сто років тому. Невивчені уроки історії та несформована ними історична пам'ять знову несе трагедії і мільйонні жертви українцям і загрозу усьому світові.

Думки полеміста варті, аби продовжити їх виклад за оригіналом: «Обридло вже говорити про те, як поводитись «товаріші» з українськими братами, говорити про ті небували злочинства людей». Автор пише про лютий 1918 р., а в нашій уяві постають жорстокі документальні кадри – свідчення злочинів російських військових, вчинених ними в Бучі, Ірпені, Макарові й інших містечках поблизу Києва 2022 р., куди зайшли російські «визволителі». Автор газетної публікації 1918 р. продовжує: «Незалежно від ініціаторів – ця війна мала в собі прикмети війни народу з народом. Та й не треба думати, що ця війна скінчиться на Україні по заключенню мира в Києві. Причини до війни вибігають поза обсяг більшовизму»¹².

Не сумніваємось, що, на жаль, частина нинішнього українського суспільства, а ще більше – серед громадян інших країн, подібно до А. Горленка у 1918 р., не бачить міжнародного характеру воєнного протистояння Російської Федерації та України, ідеалізує «руській народ», а відтак, не консолідує у боротьбі проти цього зла, сприяє продовженню та затягуванню виснажливої війни України проти агресора, за визволення себе і світу від російської загрози. І причина такого нерозуміння була пов'язана з тим, що вони, як багато хто і зараз, не усвідомлювали національної окремішності України: «Авторові Україна все ж таки думається частиною Росії...»¹³.

Категорично неприйнятною «Вію» видається і така теза А. Горленка: «...війну нав'язали обом народам ті, хто силою забрав владу в свої руки». А. Горленко

¹¹ *Вій*. Злидні політичної літератури. Січ. 1918. 28 червня. Ч 26. С. 2.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

перекладав відповідальність за початок російської агресії проти України не тільки на керівництво Росії, а й на керівництво української держави. Інакше як політичною короткозорістю таку думку назвати важко. І все ж, як не прикро усвідомлювати після сотні років, що відділяють нас від подій 1918 р., серед українців ще і зараз можна почути подібні думки. Вони є свідченням недостатньої політичної обізнаності українців, консолідації нації, так потрібної для пришвидшення перемоги над імперським злом і наративом.

Звернемо увагу ще на одну тезу, яку критикував «Вій»: «Почекати, поки життя саме не викине цей большевицький намул з Московщини». Публіцист розумно зауважив: «Автор може бути певний, що побідник большевизму певне не буде кращий від Нахамкеса. А далеко небезпечніший, чим Нахамкес»¹⁴. Це пророцтво підтверджується загарбницькою політикою сучасного російського очільника Путіна і російсько-українською війною, що набрала широкого масштабу у 2022-2023 рр.

Таким чином, есеїстика української громадсько-політичної газети «Січ» показує спадковість, і, навіть, тотожність політичної поведінки Росії в Україні 1918 р. і 2014-2023 рр.; свідчить про рівень консолідованості українського суспільства, почасти й недостатній рівень національної єдності, як тоді, так і зараз, що дає підстави ворогові використовувати цей факт на свою користь; дозволяє усвідомити непересічну роль засобів масової інформації у веденні війни та досягненні результатів.

Однією з основних форм публіцистики на сторінках газети «Січ» були аналітичні статті з оглядом політичних подій у місті Олександрівську, Олександрівському повіті у контексті загальноукраїнських подій. Звернемо увагу на кілька з них, щоб зрозуміти позицію редакційної комісії газети, і послідовність її відстоювання, зрозуміти, які саме події були найбільшими подразниками для політичних оглядачів, а можливо, і чому.

Цілком природно, що у першому номері газети редакційна комісія у широкому контексті історичних подій окреслила свої ідейні рубежі, цільову аудиторію, своє розуміння значення друкованого слова для людей. При цьому, маючи на увазі феномен козацтва, вона наголосила на винятковій ролі Запоріжжя, яке понад два століття тому було осередком, прикладом і гарантом волі народу, допоки «Україна в силу історичних обставин з'єдналась з Московським царством»¹⁵.

Хоча активні воєнні дії першої російсько-української війни 1917-1918 рр. до травня 1918 р. в основному були завершені, відчуття війни у суспільстві ще зберігалось і було доволі гострим. Продовжувалася Перша світова, в якій були задіяні, як союзники Росії, держави Антанти, тоді як на території України перебували війська противної сторони – Центральних держав. Все це підсилювало загрозу. Ще не завершився процес врегулювання українсько-російських відносин, тривала робота мирних делегацій по фіксації умов перемир'я. Проте загроза нової війни відчувалася грізно. «А чи не збираються знов над Українською республікою чорні хмари, загрожуючи їй самоіснуванню? Атмосфера напружена: як то воно обійдеться», – писав редактор у одному з травневих номерів газети «Січ»¹⁶.

¹⁴ Ibid. С. 3.

¹⁵ Олександрівськ, 1 травня 1918 р. *Січ*. 1918. 1 травня. № 1. С. 1.

¹⁶ Стара пісня. *Січ*. 1918. 26 травня. № 10. С. 2.

Ця загроза сходилла не тільки від більшовицької армії. Її втіленням були і вороги більшовиків з числа політично впливових росіян – представників різних політичних сил – монархісти, кадети тощо.

Редактор «Січі» наводив заяву Центрального комітету партії конституційних демократів (кадетів) у Москві про те, що партія не зможе підтримувати теперішній київський уряд, який опирається на німецьку силу і члени партії, котрі увійшли до складу уряду, будуть виключені з партії.

Український публіцист робив з цього повідомлення слушний висновок, що ця «істинно-російська партія намагається грати домінуючу роль на Україні». Взявши до уваги попередні заяви кадетів, автор стверджує: «можна помітити, що пани слабують на загальноросійську партійну хворобу. Се єдність російської держави»¹⁷.

Цей аналіз публіциста, зроблений у травні 1918 р., напрочуд відповідний оцінкам сучасної політичної поведінки російського політичного істеблішменту 20-х рр. ХХІ ст.

Редакційна комісія газети не розмінювалася на дріб'язкові питання, зверталася до тих, від вирішення яких залежало саме існування Української Держави у складних умовах воєнно-політичного протистояння з Росією та компромісів з іншими сусідами.

Цю думку підкріплює ще одна зі статей, підписана криптонімом «Р.Г.». Приводом для її написання послугував приїзд російської делегації до Києва на ведення мирних переговорів з українським урядом¹⁸. Автор використовує цей факт, щоб проаналізувати надзвичай жорстоку війну України з Росією: «З першого погляду війна між Україною й Росією здається безглуздою, безцільною, а між тим вона логічно виплила з ходу російської й української революцій, в результаті протиріч між ними». Ця глибока думка, висловлена 1918 р., також сприймається вкрай по-сучасному.

Пояснюючи цю думку, публіцист нагадує, що російська лютнева 1917 р. революція висунула гасло самовизначення націй, проте сама його не дотримувалася. На доказ цього він наводить низку аргументів – погрози розігнати «при допомозі «штиків революційної армії» Український національний конгрес, що зібрався у Києві у квітні 1917 р.; заборони українського військового з'їзду; притягнення Тимчасовим урядом Генерального секретаріату до відповідальності «за участь в скликанні «сепаратних Українських Установчих Зборів» та ін. Розв'язання війни, на думку автора, прискорили більшовики: «Останні з належною їм рішучістю просто оголосили війну всій українській демократії [курсив наш. – Авт.] на тій підставі, що вона, мовляв, буржуазна». Цю поведінку російських більшовиків повторили російські путіністи у лютому 2022 р., коли Росія рішенням верхньої палати парламенту – «Совета Федерації» – одногосно проголосувала за використання збройних сил Росії за кордоном¹⁹, відкривши шлюз черговій російській агресії проти України. Московський нарратив 2022 р. стверджував, що в Україні до влади прийшли «націоналісти», «бандерівці», «фашисти» і тому від них треба визволити український народ, а початковою ціллю – «захистити» жителів Донбасу. Як бачимо, аналогії в політичній поведінці росіян 1917 р. і 2022 р.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Мирні переговори України з Росією. *Січ*. 1918. 31 травня. Ч. 12. С. 2.

¹⁹ Совет Федерации разрешил Путину использовать армию за рубежом. *BBC News Русская служба*. 2022. 22 февраля. URL: <https://www.bbc.com/russian/news-60480511>

очевидні, а значить, наявні аналогії і в їхній соціальній психології, ментальності, яких вкрай важко позбутися.

Публіцист у 1918 р. ясно бачив: «Ця боротьба є не що інше, як боротьба за український хліб, вугіль, цукор». І далі: «Російська революція, скинувши царизм, перейняла від нього політику централізму і імперіалізму»²⁰.

Цілком закономірно, що автор цієї статті у газеті «Січ» і його однодумці бажали одного перед українсько-російськими переговорами: «основною нашою вимогою мусить бути признання незалежності України і повної волі вирішення своєї долі». Проте він висловлював і більш далекосяжні думки: «Тюрма народів розбита самими народами і відбудування її не повинно бути». Ця ключова думка, акумульована в останній фразі аналізованої публікації, через століття після її висловлення переконає, що історія знову повторилася і знову підіймає невирішені питання. Сучасні українські та зарубіжні аналітики, як і автор-публіцист статті з газети «Січ» за 1918 р., так само стверджують, що запорукою того, аби Росія позбулася своїх імперських претензій, є її розпад і формування на її уламках низки демократичних держав. Більше того, діячами національних рухів Росії, які нині вимушено перебувають за кордоном, уже створено Форум вільних народів Росії, який ставить за мету повну, контрольовану та ненасильницьку реконструкцію Російської Федерації, складовими якої мають стати процеси деімперіалізації, деколонізації й демілітаризації²¹.

Крім власних матеріалів, газета також передруковувала статті з інших періодичних видань. Зокрема, у другому номері газети було вміщено передрук із газети Катеринославського губернського земства «Народная Жизнь» (Н.Ж.) (як і «Січ» вона позиціонувала себе демократичною, соціалістичною і позапартійною) під назвою «Слова без змісту» за підписом В. Степовий²². Автор дорікав представникам національних меншин, і, зокрема, – російської, принаймні виразникам її інтересів – катеринославським газетам «Рабочая борьба» і «Мысль» (першу видавали Катеринославський губернський комітет і Катеринославська організація РСДРП (об'єднана), другу – Катеринославський комітет партії соціалістів-революціонерів) у тому, що вони безперестанно паплюжать ідею державної незалежності України, вважаючи її проявом «шовінізму». Ця підміна понять російського нарративу невимушено виводить нас на паралелі 2022-2023 рр., коли зі сторони Російської Федерації в бік українців полився інформаційний потік безпідставних звинувачень у нацизмі, тоді як самі росіяни поведуться в Україні як нацисти, вчиняючи геноцид українського народу.

Автор згаданої статті стверджував, що українці мають свої національні інтереси, «які не можуть цілком сходитися з інтересами неукраїнської людності». Водночас він показував, що російські більшовики, меншовики і есери «гіркі сльози проливають» за загибеллю України, «що наступила зараз же після проголошення її самостійною державою», тобто вони мріють про Україну виключно у складі єдиної Росії. Проектуючи цю тезу російських «демократів» 1918 р. на реалії 2023 р., бачимо, що вона залишилась незмінною через століття, адже переважна частина сьогоденнього російського політикуму, який називає себе «демократичним», так само має претензії на українські землі.

²⁰ Мирні переговори України з Росією. *Січ*. 1918. 31 травня. Ч. 12. С. 2.

²¹ Кралюк П. Війна і можливий розпад Росії. Четверта спроба? *Радио Свобода*. 2022. 02 серпня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/forum-vilnykh-narodiv-rosiya/31970290.html>

²² Степовий В. Слова без змісту. *Січ*. 1918. 5 травня. № 2. С. 2.

На шпальта газети «Січ» виносились й інші аспекти міжнародних відносин та європейської геополітики. Аналізуючи поведінку окремих держав на міжнародній арені та дії їхніх урядів, автор однієї з таких статей стверджував: «...мало навчилися деякі держави з теперішньої війни, коли не хочуть зрозуміти, що не годиться у жодного народу, а передовсім у великого підтинати головні підстави його економічного розвитку, або забирати його землю, бо він зажадає її назад, як стане сильним». Як бачимо, і цей аналітичний погляд цілком корелюється з сучасністю та є слухним у практичних рекомендаціях як російським, так і українським політикам: «Коли поставимо собі перед очі всі ці посягнення сусідів по нашу землю, тоді зрозуміємо як нагляче треба Україні сильної влади, упорядкованих відносин в краю і сильної армії. Тоді зрозуміємо, яку невимовну шкоду приносить Україні як державі кожне безсиле правительство і що треба як найскорше сконструювати таке правительство, яке опиралось би на найширші верстви населення»²³. Анонімний автор цитованої статті був свідомий, що «дорога до сього одна – розділ великої земельної власності і придержання принципу народоправства» і розумів, що зволікання на цьому шляху загрожує Україні тим, що «теперішнє наше безсилля помститься на нас по війні». Це застереження продовжує зберігати актуальність і для сучасної України. Тільки по-європейськи реформована Україна має перспективу розвитку як вільна, самостійна держава.

Осмісленню останніх змін у ставленні до України країн зі Сходу та Заходу було присвячено аналітику в газеті «Січ» під назвою «Перед зміною курсу»²⁴. Публіцист приходив до висновку, що Німеччина намагається пом'якшувати свій курс щодо «здобуття українських багатств», а Росія – черговий раз вербує армію для походу в Україну.

Автор підсумовував: «Молода Українська республіка стає фактором міжнаціональним, тією гирею, яка остаточно потягне європейську рівновагу».

Для висвітлення ще одного з найактуальніших питань – державних кордонів, газета «Січ» помістила на шпальтах статтю Дмитра Донцова – земляка, уродженця Мелітополя, члена Української демократично-хліборобської партії, на той час – директора державного Українського телеграфного агентства. Його публікація «Проба приязні», вміщена у номері «Січі» за 5 червня 1918 р.²⁵, була передруком, оскільки під нею, поряд із прізвищем автора додано позначку – «(В)». Вважаємо, що за оригінал було взято примірник газети «Відродження», в якій цю статтю було надруковано в рубриці «З газет і журналів» при огляді останнього номера демократичної газети «Нова Рада»²⁶. Тож, цю статтю днем раніше – 18 травня того року – друкувала «Нова Рада»²⁷. Про це дізнаємося також і з дисертаційного дослідження Івана Басенка, який аналізував її зміст²⁸. І. Басенко слушно вбачає у позиції Д. Донцова обстоювання принципу «обопільної користі», тобто не тільки протекція Центральних держав потрібна Україні, а й Німеччині та Австро-Угорщині потрібні її допомога та міжнародний вплив, оскільки жодна з цих держав

²³ М. Україна і є сусіди. *Січ*. 1918. 28 травня. Ч. 11. С. 2.

²⁴ П.З. Перед зміною курсу. *Січ*. 1918. 5 липня. Ч. 29. С. 1.

²⁵ Донцов Д. Проба приязні. *Січ*. 1918. 4 червня. Ч. 14. С. 2-3.

²⁶ Донцов Д. Проба приязні. *Відродження*. 1918. 19 травня. Ч. 42. С. 2-3.

²⁷ Донцов Д. Проба приязні. *Нова рада*. 1918. 18 травня. № 79. С. 1.

²⁸ Басенко І.В. Образ німців на матеріалах щоденної українсько- та російськомовної преси Києва (січень 1914 – грудень 1918 рр.). Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 «Історія України» / Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», Київ, ун-т імені Бориса Грінченка, Київ, 2020. С. 179.

«не може похвалитися надміром приятелів серед народів». На думку Д. Донцова, Центральні держави мають нагоду довести свою союзницьку приязнь Україні негайним врегулюванням на її користь західноукраїнських кордонів і передачею їй Криму, зайнятого на той час українсько-німецькими військами. Як показала історія, такого вирішення не сталося. А питання «обопільної користі» сьогодні, як і тоді, підіймається українськими політиками та політологами, маючи на увазі те, що підтримка і перемога України у війні проти Росії убезпечить Захід від поширення на його територію російської агресії. Цю тезу підтримують і представники історичної спільноти у світі. «Захід захищає себе, коли допомагає Україні протистояти російській агресії» – стверджує німецький історик Генріх Вінклер²⁹. Цей месидж, на жаль, недостатньо плідно, як того б хотілося Україні, засвоюється за кордоном, хоча з минулого року він активно ретранслюється українською дипломатією. Все ж варто визнати, що у сучасній війні рівень міжнародної підтримки України та консолідації Заходу перед загрозою російської агресії досяг безпрецедентних масштабів, на які годі було розраховувати у 1918 р.

Важливою проблематикою для суспільства та національного державного будівництва, що сягала рівня національної безпеки, було розв'язання комплексу внутрішньополітичних питань, серед яких на чільне місце виходило питання про державну мову в Україні, його законодавче врегулювання і дотримання громадянами закону про державну мову.

З огляду непересічного значення цього питання редакційна комісія газети «Січ» надавала свої шпальта якісній публіцистиці на цю тему з інших газет. Саме такою виявилася стаття з київської безпартійної демократичної газети «Відродження» (її засновником був редакційно-видавничий відділ Військового міністерства УНР), підписана криптонімом «Н.Н.» під назвою «Урядова мова»³⁰. Її автор простежував вирішення питання державної мови в Україні від його актуалізації Українською національною революцією навесні 1917 р. і до останнього часу. Він логічно обґрунтовував потребу державної української мови, як з політичної, так і з технічної сторін, і вказував на ті антиукраїнські сили, які висували вимоги застосування російської мови в якості другої державної. Автор тримався принципу: «В українській державі може бути тільки одна урядова мова і то мова українська».

Мовне питання хвилювало і місцевих запорізьких авторів, які виступали на захист державного статусу української мови. Свої месиджі суспільству з цього приводу через газету «Січ» надсилав анонім «М»³¹. Автор закликав громаду замислитись: «Закон про становище української мови як державної проголошується на російській мові. Чому?». Або: «Найвищі державні урядники не знають державної мови». «Український голова Ради Міністрів говорить про українську національну культуру, про давні стремління до самостійности, про відродження України на мові її катів». Ці посили звучать надзвичай актуально й у 20-х рр. ХХІ ст., засвідчивши глибокий провал у національно-культурному будівництві попередніх урядів доби державної незалежності України.

²⁹ Чекіс О. Допомагаючи Україні протистояти російській агресії, Захід захищає й себе – історик. *Дзеркало тижня*. ZN,UA. 2022. 16 липня. URL: <https://zn.ua/ukr/WORLD/dopomahajuchi-ukrajini-protistojati-rosijskij-ahresiji-zakhid-zakhishchaje-sebe-istorik.html>

³⁰ Н.Н. («Відродження»). Урядова мова. *Січ*. 1918. 13 червня. Ч. 19. С. 2.

³¹ М. Державна мова. Вірні сини України. *Січ*. 1918. 28 травня. Ч. 11. С. 2.

У матеріалах газети «Січ» зустрічаємо й замальовки щодо активізації проросійських сил у протидії впровадженню української мови у роботу державних установ. При цьому варто звернути увагу на технології, запущені проросійськими силами у цій роботі: 1) «мобілізуються «меншості»; 2) «скликають з'їзди, що підшиваються під назву «всеукраїнських»; 3) «заперечують існування української літературної мови»: се «галицькій чужой, нікому не понятний язык». Серед «м'яких», «демократичних» форм наступу русифікаторів – визнання «несвоєчасності»: «Ми, мовляв, соглашаемся, што кагда-нібудь так і так... да теперь ето нікак невазможно...». При цьому русифікатори стверджують, що «ми тоже малароси»³². Перелічені політичні технології руйнування української єдності, застосовані ворогами України ще 1918-го р., дожили до сьогодення та продовжують використовуватись їхніми нащадками в якості ідеологічної зброї у 20-х рр. XXI ст.

Автор аналізованої публікації – «М.К.» – чітко бачить: протиставляючи «малоросійський язык», «язык Шевченка» і «полтавське нарiччя» «галицькій мові», русифікатори прагнуть розколоти українців, посіяти ворожнечу між сходом і заходом України³³. У цьому зв'язку запитаймо сучасного читача, а чи не доводилося українцям початку XXI ст. зустрічати подібну технологію? Пригадайте добу Помаранчевої революції у листопаді-грудні 2004 р., а потім президентські вибори 2010 р., коли проросійські сили намагалися зіграти на ній. Тоді національно свідомі сили використали як протиотруту: «Схід і Захід разом!». Тож, у переломні часи національно-визвольної боротьби росіяни та їх колаборанти підсовували українцям старий недоїдений пряник національної незрілості, печений ще у 1918 р.

Отож, технологія поділу українців за географічним принципом використовувалась у «гібридній» та інформаційній російсько-українській війні як у XXI ст., так і на століття раніше.

Вартою уваги була стаття «Ми і вони»³⁴. Її анонімний автор аналізував національно-культурні засади і прогнозував наслідки російсько-української боротьби. Першочергово він вбачав природність відстоювання прав рідної української мови. Разом із тим підкреслював, що вороги «не гидують ніякими засобами, хоч би ті засоби були найбільш підлими, грубими й некультурними». Автор стверджував, що зустрічав «таких педагогів, які взивають українську мову – мовою собачою», і доводилося часто чути, що це «груба мужицька мова». Такі висловлювання, на думку автора, вели «до великого зміцнення ненависти українського населення до всього, що є російське». Другою тезою було питання: «хто є ці панове?» і «що уявляє з себе та мнимо велика культура, котрої вони являються такими гарячими оборонцями?». Відповідь була неприємною для опонентів – «Північні колоністи, назначені царями убивати душу великого народу, післанники нації, котрої увесь розвиток опирався на систематичнім проковтуванні і експлуатації підбитих народів, оборонці культури без ніякої культури»³⁵.

Публіцист переконував читача, що попри велику кількість книжок російською мовою, російська культура є найбільшю культурою світу, що росіяни не створили жодної оригінальної ідеї: «Москва завжди була осідком найбільшої

³² Ibidem.

³³ М.К. Русифікація з «малоросійським» соусом. *Січ*. 1918. 18 червня. Ч. 21. С. 2.

³⁴ *Nemo*. Ми і вони. *Січ*. 1918. 30 червня. Ч. 27. С. 1-2.

³⁵ Ibid. С. 1.

темряви і реакції». «Те, що велике в російській культурі – не московського роду. Чоловіколюбні ідеали рівності і братерства народів не знайомі жандармам Європи». Так радикально оцінював публіцист російську культуру, перебуваючи під враженням її агресивного наступу на українців. Яскраве підтвердження цих слів автор вбачав у діях більшовиків, для яких ідеї свободи і рівності залишилися пустими звуками, «а глибина душі й надалі осталася неісходимим і диким багном азійського варварства, азійської некультурности, ненависти».

Ця та попередні публікації на мовно-культурну тему були відображенням крайнього загострення українсько-російських політичних стосунків і поєднання в них елементів воєнної та ідеологічної боротьби в інформаційному просторі. Приклад 2022-2023 рр. в Україні також підняв хвилю переоцінки ролі російської культури для українців і для світу. Її наслідком стала дерусифікація українського простору – відмова користуватися російською мовою, перейменування населених пунктів, вулиць, закладів і установ, в назві яких були імена діячів російської культури чи інші російські маркери, відмова від участі у спільних з росіянами міжнародних культурних заходах, спортивних змаганнях тощо. У суспільстві помітною стала відрізка від російської культури, відторгнення російського кіно, попмузики тощо. Водночас сьогодні ці зміни стали проявом переорієнтації на свої національні цінності та еталони європейської культури.

Численні фрагменти з цитованої вище статті чітко показують, наскільки суголосними сьогодні – 2023 р. – були відчуття автора публіцистичної замальовки 1918 р. Наприклад: «Прикро чоловікові взагалі писати про такі речі, хотілось би забути національні, ці божевільні лайки і ненависть «братнього» народу, але чорні панове не хочуть заспокоїтись, бо вони бачуть, що ґрунт їм з під ніг усувається... Вони бачуть, як молодий, свіжий народ, що проснувся і зараз напружує свої сили, *аби стати повноправним і чесним членом європейської сім'ї* [курсив наш – Авт.], змагається стати на свої власні ноги і без їхньої опіки своє власне духовне життя замкнути власними формами своєї мови, мови по правді одної з найкращих в світі, з другого боку, бачучи свою нікчемну духовну кваліфікацію і безсилля, вони кидають болотом на його»³⁶.

Отож, вже тоді, 1918 р., автор вбачав прагнення українців «стати повноправним і чесним членом європейської сім'ї». Він адекватно стверджував, що для росіян-імперців це прагнення виявилось критичним подразником посилення їхньої агресії проти незалежності України. До речі, так само роль цього подразника можемо оцінити і зараз у 2022-2023 рр.

Публіцист вважав, що божевілля російської істерики, втрата росіянами ґрунту під ногами – це фінал їхньої історичної смерті. Як бачимо, цей фінал затягнувся і Росія знову перебуває в агонії нестримної агресії.

Водночас, публіцист був переконаний у марності нападів росіян на українську мову і український народ: «Сила національного розвитку, сила історичної стихії, необхідности національно-культурного розвитку Українського Народу, це пробудження мертвого моря, котре дружним ударом хвиль залле піски вашої тупої впертости, вашу глупу жажду духової експлуатації колись поневолених вами народів». Таку переконаність мають і сьогоднішні патріоти України, свідомі своєї національної гідності.

³⁶ Ibid. С. 2.

Ніби продовженням цитованої вище публікації, стала стаття О.Верходуба у наступному номері «Січі» під назвою «Ворожі хвилі». Вона про тих, хто знову активізувався в антиукраїнській боротьбі³⁷. Автор розумів, що ворожий табір неоднорідний. Він визначає у ньому більш і менш відвертих. Лави цих ворогів поповнювали, як і зараз, колаборанти: «З ними по-братерськи йдуть наші ж таки сватки «з хохлов», яким ім'я легіон. Тут «южане», ново-, мало-, обще-роси і т. д., що допомагають ворогам, мов турецькі яничари, розпинати Матір-Україну».

Автор був свідомий того, що на формування антиукраїнських поглядів справила потужний вплив російська середня та вища школа. Впровадження української мови як державної сприймалося цими елементами як насильство. Такі звинувачення лунають і у ХХІ ст.

Автор газетної статті спростовує закид у нерозвиненості української мови порівняно з російською, риторично запитуючи: «Чому ж тоді не виховуватись на англійській, французькій або німецькій мовах?», які «більш розвинені, ніж російська».

«Вся ця зграя без різниці кольорів, розпочавши похід проти визвольного українського руху, – прагне до одного – до панування над нашим народом, над його душею, думкою, над природними багатствами нашої батьківщини». У цьому «різнокольоровому» ряду – Микола II, П. Мілюков, О. Керенський, В. Ленін. Цей надзвичай чіткий висновок полеміста показує українцям початку ХХІ ст. справжнє обличчя тих, хто зараз виступає проти послідовного впровадження закону про українську мову, не дотримується його і підбурює суспільство, граючи на руку російському агресорові. «Обернути самостійну Україну в провінцію і висмоктувати з неї соки, експлуатувати її економічно, як було за ганебних часів московського царату». Автор закликає усі живі українські сили, без різниці партійних уподобань, твердо стати проти ворожих хвиль, вжити всіх заходів у боротьбі з русоцентристами, українофобами, бо як видно, «не минути нам тої стадії нашого національного розвитку, який уже перейшли інші народи – національної боротьби».

На хід національно-культурного будівництва в Україні у 1918 р. прореагував своїм публіцистичним словом один із авторів «Січі» – Олександр Каленників – у есе «Українізація». Це один із небагатьох випадків, коли публіцистичний матеріал підписано повним прізвиськом та ім'ям автора. Вітаючи запровадження у державному просторі української мови, автор застерігає від того, щоб цей процес не звівся до політичного хамелеонства: «Всякий кому не ліньки, хто держить курс «на підвищеніє» перелицьовується у захитний національний кольор»³⁸. Впровадження української мови, на думку О.Каленниківа, мало йти поряд з національним вихованням – прищепленням любові до чарівної мелодійної української пісні; показом дивного колориту «фарб і малюнків у наших рушниках, килимах»; розкриттям сенсу українського мистецтва, архітектури. Врешті, автор вважає за потрібне «голосно розказати» про своїх національних героїв, таких, як Гонга, Залізник та інших вірних демократичним ідеалам і служінню Вітчизні. Кульмінаційним етапом такої українізації, як вважав публіцист, мало стати окреслення вихованцям перспектив і широких намірів українського руху вперед.

³⁷ Верходуб О. Ворожі хвилі. Січ. 1918. 2 липня. Ч. 28. С. 1-2.

³⁸ Каленників Олександр. Українізація. Січ. 1918. 4 червня. Ч. 14. С. 2.

Тільки так, перейнявши й усвідомивши ці знання, людина зможе відчутти глибинну символіку національного прапора України, «зможе бути дійсно громадянином землі Української, вірним сином своєї матері». По суті, автор есе окреслював програму національного виховання майбутніх громадян України.

Таким чином, мовне питання, яке дискутувалося і висвітлювалося полемістами на сторінках газети «Січ», було тісно пов'язане з питаннями боротьби за українську ідентичність, державність, право на свою українську культуру, державну самостійність України. Порушені у газеті «Січ» питання використання державної мови та формування дієвого патріотизму дійсно були і залишаються одними з найбільш складних для вирішення у процесі національно-державного будівництва. «Січ» бачила гостру потребу національної консолідації.

Надзвичай фундаментальним питанням часу влітку 1918 р. було питання припинення Світової війни та умов встановлення миру. Публіцист «Січі», який підписався «Пето», висловлював з цього приводу надзвичай глибокі думки. Зокрема, він писав, що закінчення війни можливе лише на основі такого мирного договору, «котрий би ні в одній з ворожих держав не віднімав права на самостійне існування, не одбираючи разом, ні одного клаптика території»³⁹. Безперечно, нам важко уявити такий «ідеальний» результат – «нульовий варіант», адже країни розпочинали ту війну не для того, щоб зберегти все, як є. У протилежному випадку, пише публіцист, війна не буде завершеною і сторона, яка зазнає поразки, буде знову змагатися до реваншу. Про це він висловлюється таким чином: «Мир шкідливий для одної держави явиться будучою погрозою нового конфлікту другої. Анексіонізм це завжди, а особливо зараз в добу капіталізму, це тимчасова мала заплата за будучі великі втрати». Воістину – пророчі слова! Як знаємо, історія пішла саме по сценарію «анексіонізму», призивши, врешті, до прогнозованого – Другої світової війни. Хотілося б вірити, що цей прогноз і це правило, яке спрацювало під час Другої світової війни, спрацює і зараз для Російської Федерації, виставивши їй такий великий рахунок, який би ніколи не змогли забути її народи, і який би назавжди поховав агресивні наміри цієї країни.

Ще одна цінна засаднича теза від цитованого нами автора-публіциста: «Без розв'язання національного питання формулою «самовизначення народів» в державах, де знаходяться багато націй, неможливе є назавжди положити кінець будучій боротьбі народів, котра завжди з обсягу внутрішнедержавної має нахил переноситься на міждержавну». У цій тезі – розуміння хиткого становища тодішньої України, розуміння загрози її нового поглинення Росією. Внутрішня єдність України не здавалася йому міцною. Трагічною ознакою часу автор вважав факти, коли в Українській Державі часів гетьманату «збирається «армія спасення Росії», «відправляються молебні за вбитого царя Миколу», «ведеться травля на українську демократію під покривалом «твердої влади». Це були свідчення велетенської загрози поглинення України Росією, втягнення її у свою федерацію.

Існування в сучасній Україні православної церкви, канонічно підпорядкованої Москві, яка продовжує поминати московського патріарха Кирила, є повторенням цієї небезпеки, підміченої автором публікації в газеті «Січ» у 1918 р. Так само серйозну небезпеку для України може створити ситуація обмеження демократичних інституцій і посилення авторитарних тенденцій серед владної

³⁹ *Пето*. Питання часу. *Січ*. 1918. 7 липня. Ч. 30. С. 1-2.

верхівки, що витікають з її бажання не втратити владу. Відсутність критики, обмеження свободи медіа, відсутність реформ, низька якість державного управління є тими маркерами, що сигналізують про цю небезпеку для країни, яка обрала європейський вектор розвитку.

Повчальною є така теза аналізованої статті: «Україна, як самостійна держава може існувати тільки на основі загальної гарантії всесвітнього постійного миру, на основі правного унормування між державами міжнаціональних відносин»⁴⁰.

Автор, по суті, виступає носієм ідеї, яка у другій половині ХХ ст. стане втіленням проєкту Об'єднаної Європи – Європейського Союзу. Хоча він прагнув більшого – всесвітнього об'єднання. Залишаючись у полоні соціалістичних доктрин, автор покладався на свідомість світового пролетаріату, тоді як раціональніше було б вести мову про консолідацію на рівні національних держав та їхніх урядів. Зокрема, він писав про потребу утворення Ліги народів як гаранта миру. Висновок автора однозначний: «не може бути ніяких орієнтацій на схід чи на захід, може бути тільки стремління до негайного об'єднання всесвітнього пролетаріату для утворення вищої бази людської культури і прогресивного ходу вперед. Ліга народів як правна основа вічного миру мусить стати ідеалом всесвітнього пролетаріату...». Ці рядки актуалізують думки сучасних провідних українських політиків і дипломатів про гарантії безпеки для України і, зокрема, про те, що найкращим гарантом української безпеки може бути тільки вступ до безпекового союзу НАТО⁴¹.

Згадаймо історію. Не пролетаріат, а об'єднані нації пішли саме цим шляхом. Невдовзі після липня 1918 р. буквально впродовж року – у лютому 1919 р. – постане перша міжнародна міждержавна безпекова організація – Ліга націй, восени 1945 р. – її наступниця, Організація Об'єднаних Націй. У квітні 1949 р. буде засновано Північноатлантичний альянс – НАТО, у листопаді 1993 р. – Європейський Союз. Ці кроки об'єднаних народів Європи могли б забезпечити від кровопролиття мільйони українців, за умов перебування незалежної України в їх складі та дотримання світом правових норм. Проте формування цих організацій відбулося за умов, в яких міжнародним правом Україна ще не встигла утвердити свій державний суверенітет, або ж він був фіктивний, як за часів СРСР.

Робимо висновок, що публіцисти «Січі» виступали з глибокою аналітикою становища та перспектив України у світі. Свій аналіз вони спрямовували на формування громадської думки, яка б адекватно оцінювала внутрішньодержавні та світові реалії, сприяла утвердженню державного суверенітету України і показувала перспективу стабільності міждержавних відносин.

Невдовзі після публікації вищезгаданої статті, редакція розмістила в газеті ще одну дуже близьку за назвою і вражаючу за аналітикою та самокритичністю статтю – «Завдання часу»⁴². Це була одна (з двох) публікацій зі згаданої вже газети одеських просвітян «Вільне Життя». Її автор І. Луценко песимістично стверджував, що Україна, яка «здавалась одиноким міцним оазисом серед руїн Великої Тюрми Народів» і, завдяки своєму національному рухові, була за зразок іншим народам, не

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Будрін А. Україна може отримати лише три реальні гарантії безпеки: дипломат назвав, які саме. УНІАН, Інформаційне агентство. 2023. 30 травня. URL: <https://www.unian.ua/world/ukrajina-mozhe-otrimati-lishe-tri-realni-garantiji-bezpeki-diplomat-nazvav-yaki-same-12275106.html>

⁴² Луценко І. Завдання часу. Січ. 1918. 12 липня. Ч. 32. С. 1-2.

виправдала покладених на неї надій. «Проводирі українського руху оказались ослабі, без відповідного державного досвіду і розуміння державних потреб і державного будівництва, їх державні експерименти позбавили їх довір'я широких верств українського громадянства, зробили іграшкою в руках «національних меншостей», і врешті-решт... влада на Україні перейшла в руки чужинців найзапекліших ворогів українського національного і державного відродження». Ця самокритичність показує нам сьогодні – через століття, – здатність українців до оновлення, перезавантаження програми національного державного будівництва. Стаття свідчить, що в суспільстві почалося усвідомлення уроків Центральної Ради. Автор бачить, що вороги України засіли «по всіх посадах і запустили глибоко в тіло народу свої хижі пазури» та намагаються за всяку ціну не випустити його зі своїх кігтів. Публіцист бачив єдиний вихід із ситуації лише у загальнонаціональному єднанні: культурному, просвітньому, економічному. Як розуміємо, ця ідея національного об'єднання попри класові інтереси, починала частіше лунає у суспільстві, гуртуючи українську націю до нової боротьби за свої корінні права та інтереси. За цим єднанням – майбутнє. Вже не вперше констатуємо, що, на жаль, у 1918 р. такого об'єднання не сталося. Але це не означає, що ми не стали до нього ближчими хоча б на кілька кроків чи століття.

Символічно, що останній зі збережених архівних номерів газети «Січ» містить редакторською передовицею публіцистичну статтю «В оборону!»⁴³. Автор, аналізуючи ситуацію в Україні, констатував примноження ворогів незалежного життя українського народу. Щойно укладене перемир'я з більшовицькою Росією не заспокоювало публіциста, який чітко розумів, що навіть «загибель большевизму» лише відкриє нову загрозу – «свято на вулиці монархістів, «Боже царя храни», «єдіная неделімая матушка Русь!». Далі автор доволі жорстко, проте адекватно, застерігав: «Можемо бути певними, що «матушка Русь» не простить нашому народові того, що він так прагнув волі, що хотів і хоче бути паном у своїй хаті, не простить і можливо жорстко помститься за ті зусилля, якими він хотів скинути всю нечисть з своїх плечей»⁴⁴. У своєму прагненні підкорити український народ, росіяни готові були тимчасово забути про свої внутрішні розбіжності та об'єднатися: «октябристи, кадети, монархісти, затруєні централізмом російські соціалісти». Автор був оптимістом. На завершення своєї статті він наводив слова свого сучасника, одного з лідерів Української революції – Михайла Грушевського, який публічно висловлював упевненість: ніщо «не спинить нашого руху і Україна дійде свого!»⁴⁵.

Цей аналіз сьогодні – у 2023 р., – звучить так само по-сучасному, як і 1918 р. Історія знову поставила на кін саме існування країни, яка черговий раз намагається вирватися з лабет нової російської імперії. І українська публіцистика, українські медіа, слово, мова, культура знову стають консолідуючими факторами і джерелами боротьби, якій ми маємо віддавати себе заради майбуття України.

Смілива, послідовна, політично незалежна редакційна політика «Січі», критична тональність матеріалів на адресу центральної і місцевої влади, виразна українська позиція у суспільстві, де нещодавно панували проросійські стереотипи, ще не були сформовані міцні засади толерантного ставлення до іншої думки тощо, все це

⁴³ В оборону! *Січ*. 1918. 12 липня. Ч. 32. С. 1-2.

⁴⁴ *Ibid.* С. 1.

⁴⁵ *Ibid.* С. 2

дорого коштувало її організаторам і видавцям. Публіцистичні матеріали, як врешті, і загальна тональність публікацій, не могли подобатись керівництву органів державної влади, міського та земського врядування, які трималися консервативних і проросійських устоїв і політичної поведінки, де міцними були позиції старої москвоцентричної системи. Тому доля такої газети була прогнозованою. «Січ» припинила існування вже на третій місяць своєї активної національно-патріотичної діяльності.

Підсумуємо, що публіцистика газети «Січ» в умовах чергової хвилі російської агресії проти України була наскрізь українською, патріотичною, пронизаною ідеалами боротьби за українську ідентичність, державну і національно-культурну незалежність. Вона відображала широченний спектр проблематики, яку порушували та розв'язували українські демократичні сили. Цей спектр охоплював як різноманіття внутрішньодержавного життя, так і проблематику міжнародних відносин.

Газета була народжена в умовах боротьби за українську незалежність, тому у ній виявляємо багато суголосного із суспільно-політичним життям сучасної України та сучасної російсько-української війни, яка так само, як і століття тому, поставила ребром питання самого існування України як незалежної держави. Історичні паралелі – свідчення нерозв'язаності історією ключових екзистенційних питань, до яких мусимо повертатися після столітньої паузи, добре вивчивши, глибоко усвідомивши історичні уроки.

Безумовно, світ змінився за час, що віддаляє нас від подій столітньої давнини. Але в публіцистиці минулого ми побачили глибокі генетичні зв'язки із сьогоденням, чітке віддзеркалення політичної поведінки соціальних і національних груп, держав, урядів, що дозволяє зробити проєкції на сучасні події та краще оцінити їх. У публікаціях «Січі» маємо поцінувати по-сучасному актуальні стереотипи і аргументи протидіючих сил, моделі можливого майбутнього, значущі факти національної консолідації, неперевершені можливості людського духу і віри у світлу перспективу європейської України.

REFERENCES

- Akbash, R.** (2022). *1 travnia v istorii Zaporizhzhia: Kubok IHF, shliuz ta kolorovyi fontan* [1-st of May in the history of Zaporizhzhia: the IHF Cup, a gateway and a colored fountain]. Retrieved from <https://akbash.zp.ua/?p=4929> [in Ukrainian].
- Basenko, I.** (2020). *Obraz nimtsiv na materialakh shchodennoi ukrainsko- ta rosiiskomovnoi presy Kyieva (sichen 1914 – hruden 1918 rr.)* [Description of the Germans in the materials of the daily Ukrainian- and Russian-language press of Kyiv (January 1914 – December 1918)]. [Candidate's dissertation]. Kyiv [in Ukrainian].
- Bohuslavskiy, O.** (2003). *Informatsiino-presova diialnist Tsentralnoi Rady ta ukrainskykh uriadiv 1917-1920 rr.* [Information and press activity of the Central Rada and Ukrainian governments 1917-1920]. Zaporizhzhia: HU «ZIDMU» [in Ukrainian].
- Budrin, A.** (2023, May 30). *Ukraina mozhe otrymaty lyshe try realni harantii bezpeky: diplomat nazvav, yaki same* [Ukraine can receive only three real security guarantees: the diplomat named exactly which ones]. *UNIAN, Informatsiine ahentstvo*. Retrieved from <https://www.unian.ua/world/ukrajina-mozhe-otrimati-lishe-tri-realni-garantiji-bezpeki-diplomat-nazvav-yaki-same-12275106.html> [in Ukrainian].
- Chekis, O.** (2022, July 16). *Dopomahaiuchy Ukraini protystoiaty rosiiskii ahresii, Zakhid zakhyshchaie y sebe – istoriyk* [Helping Ukraine to resist Russian aggression, the West also protects itself – a historian]. *Dzerkalo tyzhnia. ZN,UA*. Retrieved from <https://zn.ua/ukr/WORLD/dopomahajuchi-ukrajini-protistojati-rosijskij-ahresiji-zakhid-zakhishchaje-sebe-istorik.html> [in Ukrainian].
- Dontsov, D.** (1918, May 18). *Proba pryiazni* [A test of friendship]. *Nova rada*, 79, 1 [in Ukrainian].

- Dontsov, D.** (1918, June 4). Proba pryiazni [A test of friendship]. *Sich*, 14, 2-3 [in Ukrainian].
- Dontsov, D.** (1918, May 19). Proba pryiazni [A test of friendship]. *Vidrodzhennia*, 42, 2-3 [in Ukrainian].
- Ihnatusha, O.** (2022). Aktualne zvuchannia patriotychnoi poezii rosiisko-ukrainskoi viiny 1917-1918 rr. na storinkakh provintsiianoi presy: pryklad mista Oleksandrivska (Zaporizhzhia). [The true sound of patriotic poetry of the Russian-Ukrainian war of 1917-1918 in the descriptions of the provincial press: the example of the city of Oleksandrivsk (Zaporizhzhia)]. *Shosti Cherevanivski naukovi chytannia: zbirnyk naukovykh statei*, VI, 158-161 [in Ukrainian].
- Ihnatusha, O., Tkachenko, V. & Turchenko, H.** (2001). *Istoriia ridnoho kraiu (Zaporizka oblast): 1914-1939 rr.: Pidruchnyk dlia 10 klasu serednoi zahalnoosvitnoi shkoly*. [History of the native land (Zaporizhzhia region): 1914-1939: Textbook for the 10th grade of secondary comprehensive school]. Zaporizhzhia: Prem'ier [in Ukrainian].
- Ihnatusha, O. & Frolov, M.** (2021). Reaction of social and political forces of Zaporizhzhia to the beginning of the Hetmanate (April-May 1918). *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 21, 97-110. DOI: 10.24919/2519-058X.21.246899 [in English].
- Kalennykiv, O.** (1918, June 4). Ukrainizatsiia [Ukrainianization]. *Sich*, 14, 2 [in Ukrainian].
- Kmet, M.** (1918, May 5). Z Velykodnykh nastroiv [From Easter moods]. *Sich*, 2, 1 [in Ukrainian].
- Kraliuk, P.** (2022, August 2). Viina i mozhylyvyi rozpad Rosii. Chetverta sprobna? [War and possible collapse of Russia. Fourth attempt?]. *Radio Svoboda*. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/forum-vilnykh-narodiv-rosiya/31970290.html> [in Ukrainian].
- Lutsenko, I.** (1918, July 12). Zavdannia chasu [Task of time]. *Sich*, 32, 1-2 [in Ukrainian].
- M.** (1918, May 28). Derzhavna mova. Virni syny Ukrainy [State language. Faithful sons of Ukraine]. *Sich*, 11, 2 [in Ukrainian].
- M.** (1918, May 28). Ukraina i yei susidy [Ukraine and its neighbors]. *Sich*, 11, 2 [in Ukrainian].
- M.K.** (1918, June 18). Rusyfikatsiia z «malorosiiskym» sousom [Russification with 'Little Russian' sauce]. *Sich*, 21, 2 [in Ukrainian].
- N.N.** (1918, June 13). («Vidrodzhennia»). Uriadova mova [(‘Renaissance’). Official language]. *Sich*, 19, 2 [in Ukrainian].
- Nemo** (1918, June 30). My i vony [We and Them]. *Sich*, 27, 1-2 [in Ukrainian].
- P.Z.** (1918, July 5). Pered zminoiu kursu [Before changing course]. *Sich*, 29, 1 [in Ukrainian].
- Peto** (1918, July 7). Pytannia chasu [A question of time]. *Sich*, 30, 1-2 [in Ukrainian].
- Shchur, Yu.** (2021, January 3). Borotba za nezalezhnist: Pro shcho oholoshuvaly v pershomu vypusku zaporizkoi «Sichi» 1918 roku. [Struggle for independence: What was announced in the first issue of «Sich» in Zaporizhzhia in 1918]. *Depo.ua*. Retrieved from <https://zp.depo.ua/ukr/zp/borotba-za-nezalezhnist-pro-shcho-ogoloshuvali-v-pershomu-vipusku-zaporizkoi-sichi-1918-roku-202101031266778> [in Ukrainian].
- Shchur, Yu.** (2022, January 3). Borotba za nezalezhnist: Pro shcho pysaly v chetvertomu vypusku zaporizkoi «Sichi» 1918 roku. [Struggle for independence: What was written about in the fourth issue of «Sich» in Zaporizhzhia in 1918]. *Depo.ua*. Retrieved from <https://zp.depo.ua/ukr/zp/borotba-za-nezalezhnist-pro-shcho-pysali-v-chetvertomu-vipusku-zaporizkoi-sichi-1918-roku-202201021407339> [in Ukrainian].
- Stepovyi, V.** (1918, May 5). Slova bez zmistu [Words without meaning]. *Sich*, 2, 2 [in Ukrainian].
- Verkhodub, O.** (1918, July 2). Vorozhi khvyli [Enemy waves]. *Sich*, 28, 1-2 [in Ukrainian].
- Verstiuk, V. & Ostashko, T.** (1998). *Diiachi Ukrainskoi Tsentralnoi Rady. Biohrafichniy dovidnyk*. [Personalities of the Ukrainian Central Rada. Biographical guide]. Kyiv [in Ukrainian].
- Vii** (1918, June 28). Zlydni politychnoi literatury [Poor political literature]. *Sich*, 26, 2 [in Ukrainian].